

Warszawa, 17.07.2024 r.

dr hab. Katarzyna Małek
Narodowe Centrum Badań Jądrowych
Zakład Astrofizyki
ul. Pasteura 7
02-093 Warszawa

**Recenzja rozprawy doktorskiej magister Aleksandry Leśniewskiej zatytułowanej
„The Interstellar Medium. What it can tell us about stars that form it and evolve within it”**

I. Podstawa opracowania

Recenzja została sporządzona w związku z powołaniem mnie przez Radę Naukową Dyscyplin Nauki Fizyczne i Astronomia Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu z dnia 24 maja 2024 roku na recenzentkę pracy doktorskiej magister Aleksandry Leśniewskiej.

II. Ogólna charakterystyka rozprawy

Opiniowana przeze mnie praca doktorska magister Leśniewskiej, wykonana pod kierunkiem dr hab. Michała Jerzego Michałowskiego i doktora Jakuba Nadolnego, dotyczy analizy ośrodka międzygwiazdowego w różnych skalach przesunięć ku czerwieni i charakterystyki źródeł. Rozprawa doktorska napisana jest w języku angielskim. Składa się z pięciu rozdziałów i bibliografii. Bibliografia zawiera wiele prac opublikowanych w ostatnich latach, w tym również obszerną listę publikacji promotora pracy doktorskiej. Rozdział pierwszy stanowi wstęp do pracy, kolejne trzy rozdziały to przedruki z opublikowanych artykułów, a rozdział piąty zawiera podsumowanie pracy.

W rozdziale pierwszym, stanowiącym wstęp rozprawy doktorskiej, mgr Leśniewska bardzo zgrabnie nakreśla charakterystykę pyłu i gazu znajdujących się w ośrodku międzygwiazdowym. W rozdziale tym porusza zagadnienie detekcji i źródeł pyłu, a także możliwych mechanizmów odpowiedzialnych za usuwanie pyłu z ośrodka międzygwiazdowego. W tym samym rozdziale kandydatka opisuje także czym są galaktyki wczesnego typu. W rozdziale pierwszym jest też informacja o gazie znajdującym się w obszarze międzygwiazdowym i możliwościach jego detekcji. Ostatni z podrozdziałów dotyka także kwestii błysków gamma. Krótkie podsumowanie celu (a w zasadzie celi, bo są one podane w liczbie mnogiej) można znaleźć na końcu tego rozdziału.

Rozdział drugi jest przedrukiem pracy „Dust production scenarios in galaxies” A. Leśniewska i M. Michałowski, Astronomy and Astrophysics, 2019. Jest to bardzo dobrze cytowana publikacja (na

dzień 16.07.2024 roku artykuł też został zacytowany 64 razy według ADS NASA database), w której kandydatka analizuje różne możliwe scenariusze produkcji pyłu w dziewięciu galaktykach o wysokim przesunięciu ku czerwieni. W swojej analizie kandydatka skupia się na sprawdzeniu czy produkcja pyłu przy pomocy gwiazd z asymptotycznej gałęzi olbrzymów (AGB) i wybuchów supernowych może być odpowiedzialna za całą ilość pyłu obserwowanego w galaktykach 900-600 milionów lat po wielkim wybuchu. Z przeprowadzonej analizy wynika, że same gwiazdy AGB nie mogą być odpowiedzialne za ilość pyłu obserwowanego w galaktykach o wysokim przesunięciu ku czerwieni. Przyjęcie hipotezy o bardzo wydajnym tworzeniu pyłu podczas wybuchów supernowych może tłumaczyć obserwacje, jednak wydaje się, że sama ewolucja pyłu, bez udziału gwiazd, musi odrywać tu znaczącą rolę.

W **rozdziale trzecim** kandydatka analizuje możliwości wpływu morfologii na tempo usuwania pyłu z zapylnych galaktyk eliptycznych. Rodział ten jest przedrukiem pracy A. Leśniewska i inni, „The Fate of the Interstellar Medium in Early-type Galaxies. II. Observational Evidence of Morphological Quenching” *Astronomy and Astrophysics*, 2023. W próbce ~2 tysięcy galaktyk ETG w naszym Lokalnym Wszechświecie (0.01-0.32) wyselekcjonowanych z katalogu GAMA mgr Leśniewska badała korelacje pomiędzy parametrami fizycznymi galaktyk, takimi jak masa pyłu, masa gwiazdowa, tempo tworzenia gwiazd, wiek populacji gwiazdowych, profil Sersica i gęstość środowiska. Celem przeprowadzonej analizy było oszacowanie skali czasowej, jaka jest potrzebna do usunięcia pyłu z ośrodka międzygwiazdowego z zapylnych galaktyk wczesnego typu. Czas ten, oszacowany na 2.3 +/- 0.2 miliarda lat, odpowiada skali czasowej usuwania pyłu znalezionej w pracy Michałowski et al., 2019. Wartość ta, ze względu na bardzo krótki okres trwania, sugeruje istnienie morfologicznego wpływu na spadek tempa tworzenia się gwiazd w tych galaktykach. Jest to bardzo ciekawy artykuł, zawierający szereg interesujących kroków w analizie danych. Także wynik, w którym kandydatka wykazuje, że spadek masy pyłu nie jest skorelowany ze spadkiem masy gwiazdowej jest bardzo cennym wkładem w dyscyplinę.

Rozdział czwarty poświęcony jest analizie jednego wydarzenia astrofizycznego jakim jest rozbłysk gamma GRB111005A, a także ośrodka międzygwiazdowego galaktyki, w który ten błysk miał miejsce (ESO 580-49, $z = 0.01326$). Jest to przykład długiego błysku gamma (trwającego powyżej 2 sekund; w tym przypadku błysk trwał około 26 sekund), dla którego nie znaleziono cech charakterystycznych dla związanej z błyskiem supernowej. W przypadku tej analizy zostały wykorzystane dane archiwalne, między innymi z teleskopu MUSE, jak i obserwacje dedykowane, w których kierownikiem był promotor kandydatki. Analiza linii HI i H α wykazała, że galaktyka-host cechuje się symetryczną rotacją zarówno gazu jak i gładkim kontinuum radiowym. Ta zadziwiająca regularna charakterystyka rozkładu gazu atomowego i kontinuum radiowego oraz wyczerpująca analiza morfologiczna, nie wykazała wpływów lub wypływów z galaktyki-hosta. Kandydatka w swoim artykule sugeruje, że

błysk GRB111005A został spowodowany połączeniem się zwartych obiektów, podobnie jak w przypadku błysków krótkich, a nie jest wynikiem zapadnięcia się bardzo masywnej gwiazdy.

Rozdział piąty, bardzo krótki, bo liczący zaledwie cztery strony, poświęcony jest na podsumowanie rozdziałów 2-4, czyli rozdziałów będących przedrukami pierwszoautorskich prac mgr Leśniewskiej. Każda z prac podsumowana jest oddzielnie i, niestety, w rozdziale tym nie znajdziemy ogólnego wniosku pracy i odpowiedzi na postawione w tytule pytanie: Co ośrodek międzygwiazdowy może powiedzieć nam o gwiazdach które się w nim tworzą i w nim ewoluują. Za to znajdują się w nim podsumowania poszczególnych prac, czyli scenariusze produkcji pyłu w galaktykach o przesunięciu ku czerwieni rzędu 6-8.3, optyczne dowody na wygaszanie morfologiczne dla galaktyk w naszym lokalnym wszechświecie i analiza własności fizycznych łysku GRB111005A bez charakterystycznej dla długich błysków gamma supernowej.

III. Uwagi recenzenta oraz pytania do Autora rozprawy:

Rozdział 1:

We **wstępie** zabrakło mi głównej tezy, jaka została zbadana podczas badań doktorskich. Trzy tematy, stanowiące kolejne trzy rozdziały zostały potraktowane w zasadzie zupełnie oddzielnie. Omówione w ostatnim podrozdziale wstępu cele pracy pokazują, że przedstawiona rozprawa doktorska nie miała na celu zbadania/rozbudowania jednej głównej tezy, lecz składa się z trzech oddzielnych prac, które w sposób naturalny dotyczą cech ośrodka międzygwiazdowego, jednak nie są ściśle ze sobą związane.

- W rozdziale 1.1.1 zatytułowanym „dust detection and dust mass”, informacje na temat masy pyłu znajdują się w bardzo krótkim paragrafie opisującym równanie wiążące masę pyłu z przesunięciem ku czerwieni i gęstością obserwowanego strumienia i temperaturą. Jednak jest to jedynie przedstawienie równania. Nie uważam, aby to równanie zasługiwało na podtytuł rozdziału.
- Wcześniej w tym samym rozdziale pada sformułowanie spectral energy distribution odnośnik do plotu 1.3. Brakuje mi tutaj wyjaśnienia czym jest SED i w jakim celu się go modeluje.
- Czym jest, wspomniany w rozdziale 1.1.2, dust nucei?
- Przedostatni paragraf rozdziału 1.1.4 kandydatka podaje przykład pracy de Cuhna et al., 2010 przywołując też ilustrację z tej pracy. Jednak opis wykresu jest bardzo krótki, w zasadzie nie wiemy czym różnią się dane otrzymane przez da Cuhna et al., 2010 i dane z próbki SINGS (dla których relacja przedstawiona za pomocą fitu nie odzwierciedla ich zachowania).
- pod koniec rozdziału 1.1.4 kandydatka wspomina o pracy Michałowski 2019b, w której nie było możliwe przestudiowanie zależności pomiędzy spadkiem ilości pyłu (dust

decline), a innymi właściwościami dla 60 ETGs. W kolejnych rozdziałach jednak kandydatka opisuje produkcję pyłu na podstawie zaledwie dziewięciu galaktyk. To nierówne traktowanie liczebności próbki wydało mi się to bardzo podejrzane.

- W rozdziale 1.2 kandydatka używa sformułowania „Different techniques and wavelength ranges are needed to detect and analyse different gas phases”. Poprosiłabym kandydatkę o rozwinięcie tego zdania.
- W rozdziale 1.3 kandydatka opisuje rozbłyski gamma i dzieli rozbłyski, zgodnie z literaturą, na krótkie i długie na podstawie wykresu sprzed ponad 30 lat. Wydaje się, że dane historyczne jak najbardziej mogą stanowić tło do takiego stwierdzenia, jednak poprosiłabym o pokazanie bardziej aktualnego rozkładu czasu trwania błysków.
- W części 1.4 kandydatka pisze o celach pracy. Brakuje mi tu jednej, głównej tezy. Trzy poszczególne cele to trzy osobne artykuły naukowe, dotyczące znacząco różnych obiektów (9 galaktyk o przesunięciu ku czerwieni rzędu 6-8.4; około 2 tysięcy ETGs z naszego lokalnego podwórka: przesunięcie ku czerwieni pomiędzy 0.01, a 0.32; i jednego błysku gamma, także na niskim przesunięciu ku czerwieni). Wszystkie te prace są bardzo dobre, wysoko cytowane, jednak zarówno we wstępie pracy jak i w jej podsumowaniu brakuje mi lepiej zarysowanego wspólnego mianownika tych prac. Prosiłabym kandydatkę o syntetyczne przedstawienie głównej tezy pracy doktorskiej podczas obrony.

Rozdział 2:

- w części dotyczącej metodologii wspomniany jest SED fitting w celu otrzymania masy gwiazdowej galaktyk o wysokim przesunięciu ku czerwieni. Jakie dane były dostępne w celu modelowania części gwiazdowej i jakiego typu modelowanie zostało zastosowane? Jakie założenia zostały przyjęte przy modelowaniu?
- Dlaczego użyta w analizie masa gwiazdowa dla HIMKO, jest aż dwukrotnie wyższa niż w przypadku pracy Hirashita et al., 2014?
- Czy po 4 latach od publikacji nowe dane z JWST i Eucild mogłyby wpłynąć na dokładniejsze rezultaty, czy można by było przy ich użyciu zbadać inne procesy pozwalające na produkcję pyłu na wysokim przesunięciu ku czerwieni, a jeżeli tak, to jakie?

Rozdział 3:

- podstawowe parametry fizyczne były otrzymane za pomocą kodu MAGPHYS, który nie posiada modelu opisującego aktywne jądra galaktyk, który może wpływać na otrzymane oszacowania tempa tworzenia gwiazd. W jakiś sposób została wykluczona obecność

AGNów w tych galaktykach, a także brak ich udziału w wygaszaniu tempa tworzenia się nowych gwiazd?

- Pytanie w tym samym kontekście, czy MAGPHYS pozwala na implementację historii formowania się gwiazd z epizodem wygaszania (quenchingu)? Jeżeli tak, to czy taki model był użyty podczas modelowania tych galaktyk?
- Na wykresach 3.1 wyraźnie widoczna jest niewielka grupa outlierów o masach poniżej $10^9 M_{\text{sun}}$. Czy kandydatka przyjrzała się uważniej tym obiektom? W jaki sposób wpływają one na otrzymane rezultaty?

Rozdział 4:

- Wykres 4.8 przedstawia zależność podstawowych parametrów fizycznych galaktyki w funkcji ich odległości od centrum galaktyki. Czym można wytłumaczyć maksimum obserwowane w szerokości linii H α ? W tekście znalazłam zdanie "The H α equivalent width is relatively flat, but the outermost region towards the SE reaches 150 Å and clearly stands out from the other locations.", ale nie znalazłam w pracy możliwego wyjaśnienia tej detekcji.
- Czy obecność obserwacji galaktyk w interakcji może być odpowiedzialne za szerokie EW H α ? Czy w takim razie galaktyki znajdujące się w jej otoczeniu mogą wpływać też na inne własności fizyczne?
- Czy są nowe kandydatki hostów długich błysków gamma o podobnych własnościach (brak widocznego wkładu od SN itp.)? Czy dane z Euclid czy JWST mogą pomóc w analizie ośrodka międzygwiazdkowego błysków gamma?

IV. Podsumowanie

Przedstawione powyżej uwagi nie umniejszają wartości pracy magister Aleksandry Leśniewskiej. W mojej opinii przedłożona rozprawa doktorska wnosi nowy, bardzo wartościowy wkład do astrofizyki obserwacyjnej i do badań nad ośrodkiem międzygwiazdkowym. Podsumowując, uważam, że kandydatka osiągnęła założone cele pracy, czyli analizę właściwości ośrodka międzygwiazdkowego w różnych skalach czasowych. Praca jest bardzo starannie i ciekawie napisana. Trzy pierwszoautorskie artykuły naukowe magister Leśniewskiej zostały opublikowane w międzynarodowych recenzowanych czasopismach i są wysoko cytowane. Wszystkie trzy pierwszoautorskie prace są bardzo dobrze napisane, poruszają istotne w astrofizyce zagadnienia. W moim przekonaniu kandydatka wykazała się zarówno umiejętnością prowadzenia samodzielnych badań naukowych, jak i wiedzą niezbędną do właściwej interpretacji uzyskanych wyników.

Podsumowując, recenzowana praca **spełnia wszystkie kryteria właściwe dla rozpraw doktorskich** określone w art. 187 ust. 1-2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” (Dz. U. z 2023 r. poz. 742 ze zm.), co uzasadnia postawienie wniosku o przyjęcie rozprawy do publicznej obrony.

Ze względu na wysoką wartość naukową wyników, ich publikacje w bardzo dobrych czasopismach i wysoką cytowalność (stronach ADS NASA znalazłam informację, że cytowalność prac mag. Leśniewskiej opisywana jest indeksem Hirsha rzędu 5), dojrzałość naukową kandydatki i jej imponujący dorobek naukowy wnioskuję również o wyróżnienie przedstawionej mi do recenzji rozprawy doktorskiej magister Leśniewskiej.

dr hab. Katarzyna Małek